

Genusperspektiv på språk

av Kerstin Nordenstam

Genusperspektiv på språk

av Kerstin Nordenstam

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Genusperspektiv på språk

Utgiven av Högskoleverket

ISBN 91-85027-08-1

Författare: **Kerstin Nordenstam**

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning, Alexander Florencio

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, september 2003

Tryckt på miljömärkt papper

Innehållsförteckning

Förord	5
Inledning: om språk och språkvetenskap	7
Vad är språk?	7
Språkvetenskap och kön	9
Vad utmärker språkvetenskap med genusperspektiv?	11
Kunskapsteori	12
Forskning om språk och kön	14
Bristhypotesen	17
Dominanshypotesen	20
Språk och kön i skolan och på daghemmet	20
Språk och kön och politik	22
Kvinnor och män och universitetsseminarier	25
Anställningsintervjuer och könsskapande	27
Skillnadshypotesen	29
Den franska feminismen	29
Uttalsskillnader	30
Kvinnlig och manlig samtalsstil	31
Sexism i språket	35
Benämningar på kvinnor och män	35
Representationsfrågan	38
Hon och han	39
Sexism och dataspråk	40
Kön/genus som problematisk kategori	42
Globalisering, genusforskning och språk	46
Tvåspråkighet och språkförändringar	46
Ungdomsspråk och kön	47
Call center	48
Forskning och framtid	52
Att läsa vidare	53
Referenser	55

Förord

"Genusperspektiv på språk" är skriven av Kerstin Nordenstam, docent i nordiska språk vid Göteborgs universitet. Det här är sjunde titeln i den serie om genusperspektiv som ges ut av Högskoleverket i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning. Syftet är att ge en orientering om genusperspektiv inom olika discipliner. Tidigare skrifter har givits ut under titeln "Genusforskning inom ...".

Krav på genusperspektiv i utbildning och forskning möter ofta motfrågan: vad är genus och vad är genusperspektiv? Ett givet och entydigt svar finns inte, eftersom genusforskare inom olika ämnen har olika syn på hur begreppen bäst definieras och används.

Att anlägga ett genusperspektiv på språk innebär bl.a. att synliggöra vilken betydelse synen på kön har för både kvinnors och mäns språkhandlingar och hur de tolkas, eller hur språket används för att beskriva och placera in kvinnor och män i samhälle och kultur. Enligt Kerstin Nordenstam kan den språkanalytiska forskningen t.ex. hjälpa till att avslöja könsbaserade och andra fördomar och uppdaga deras konsekvenser.

Vi hoppas att skrifterna kan väcka läsarens intresse och nyfikenhet för genusperspektiv på detta och andra områden.

SIGBRIT FRANKE
Universitetskansler, Högskoleverket

GUNNEL KARLSSON
Föreståndare, Nationella sekretariatet för genusforskning

BENGT WESTERBERG
Ordförande i Högskoleverkets jämställdhetsråd

Följande skrift är avsedd som en introduktion till den disciplin som förr kallades språk och kön och nu ibland benämns genusforskning och språk eller genusperspektiv på språk. Olika teoretiska riktningar och forskningsmetoder tas upp. Tonvikten i de undersökningar som behandlas mera detaljerat ligger på nordiska monografier från senare år. I övrigt hänvisas till slutkapitlet där några internationella och nordiska översikter och tidskrifter nämns för vidare läsning.

Inledning: om språk och språkvetenskap

Vad är språk?

Under senare år har man allt som oftast hört påståendet att det finns ett kvinnligt och ett manligt språk. Ur språkvetenskaplig synvinkel är ett sådant påstående diskutabelt. Kvinnor och män talar och skriver t.ex. svenska, engelska eller tyska som sitt modersmål. Problemet är att språk kan användas på olika sätt.

Svenska och engelska är nationalspråk, de är politiska begrepp. Nationalspråken finns ofta kodifierade i skrift. De ytterst komplicerade regler som gäller t.ex. i grammatiken behärskas omedvetet av den infödde talaren. För detta har Noam Chomsky myntat begreppet *competence*, den språkliga kompetensen. Vi har regler för uttal, substantivens pluralbildning, ordföljd osv. Språk kan analyseras och beskrivas på olika nivåer. I viss språkforskning betonar man de gemensamma dragen hos alla språk och söker efter universella regler. Detta gäller för Chomsky och hans efterföljare som gör grammatikmodeller på en hög abstraktionsnivå. Man analyserar språk som autonoma system. Språk är detsamma som *språkssystem*.

Det abstrakta språkssystemet beskrivs med hjälp av logiska antaganden utifrån forskarens intuition. En sådan grammatik beskriver vad som är möjligt i ett visst språk, men ger inga rekommendationer om vad som är rätt. I svensk fonologi förekommer t.ex. kombinationen *skrot*. Det är också möjligt att bilda ett ord som *krot* (jfr *krut*) men inte *ksot*. Medvetenheten om detta ingår i vår språkliga kompetens. I detta sammanhang är sociala kategorier som språkbrukarens

kön inte en relevant variabel. Vi har inte en kvinnlig och en manlig fonologi.

Ett ofta diskuterat exempel i grammatiken är jag såg *honom*, där *honom* är objektsform av pronomenet *han*. Detta är regeln i det språkliga systemet. Men språket är till sin natur också ett mänskligt kommunikationssystem som är beroende av sociala och historiska villkor. Om vi går ifrån beskrivningar av det abstrakta språkliga systemet till *språket i bruk*, språket så som det används i ett visst sammanhang, kommer den språkliga variationen och språkbrukaren att stå i centrum. I fallet ovan förekommer både *jag såg han* och *jag såg 'en* vid sidan om *jag såg honom*. Studiet av variation i det faktiska språkbruket har sedan länge förekommit i dialektologin och stilistiken. Med etableringen av *sociolingvistik* på 1960-talet systematiserades denna variation. Man studerar talspråk i en viss situation och förbinder språkliga variabler med sociala. De senare kan vara social klass, yrke, regional tillhörighet eller kön.

Språket hjälper oss också att organisera världen runt oss i *semantiska* system. Med språkets hjälp skapas betydelse. Betydelsen kan vi bl.a. studera i språkets lexikon. Också här finns regler för hur betydelse organiseras. Olika språk kan ha olika sätt att skapa mening. Förhållandet mellan språket och verkligheten är problematiskt. Sociolingvister betonar vanligen att språket avspeglar verkligheten. Men vårt sätt att se på omvärlden bestäms också av språket. Så ser den som har många ord för färger i sitt ordförråd – turkos, syrenlila, brandgult – fler nyanser än den som nöjer sig med basfärgerna. Ibland har semantiker uttryckt farhågor för att människor med olika modersmål upplever världen mycket olika.

Ordet språk kan emellertid också användas i vid bemärkelse: "Vi talar inte samma språk!" eller: "It is all Greek to me". Här innefattar språkbegreppet allt som kan tyckas främmande för den enskilde. Det är inte ovanligt att tala om språk i betydelsen värdesystem. Man kan använda språk både i egentlig och överförd bemärkelse, och det finns ingen klar gräns mellan dem.

Språkvetenskap och kön

Kärnan i traditionell språkvetenskap har varit utforskningen av naturliga språks struktur. Utgångspunkt har varit skriftspråket och ibland har talspråket setts som en dålig imitation av detta. Så betraktades förr ofta drag som utmärker talspråket som ogrammatiska. Ett axiom har varit att forskningen är värderingsfri och analyserna neutrala och objektiva. Språkvetenskapen är den mest naturvetenskapliga av de humanistiska disciplinerna, och positivismens syn på värderingsfri objektiv kunskap har länge varit dominerande inom denna disciplin.

Jämsides med studier av teoretiska system har dock också språkets kommunikativa sida analyserats. På 1970-talet dominerade den sociolingvistiska tradition där man gjorde brett upplagda undersökningar av fonologisk, morfologisk och syntaktisk variation. I stora kvantitativa studier sattes t.ex. *kön* i samband med språkliga variabler såsom uttalsvarianter som signifikansberäknades. Med hjälp av frekvens slöt man sig till att ett visst uttal förekom oftare hos kvinnor än hos män i en viss stil t.ex., och omvänt. Man intresserade sig också mycket för språkförändringar.

Kön behandlades som en sociolingvistisk variabel av samma slag som ålder, etnicitet, social klass eller status.

Att kön i vissa undersökningar visade sig vara mera betydelsefullt än klass och mera svårförklarligt var en upptäckt som vissa forskare motvilligt ställdes inför. Detta har bl.a. Tor Hultman i Sverige vittnat om (1990).

Med hjälp av en allians mellan sociolingvistik och den politiska feminism som växte fram vid samma tid grundades forskningen om språk och kön i mitten av 1970-talet. Robin Lakoffs uppsats *Language and Woman's Place* (1975) är antagligen den mest citerade gränsmarkören, eftersom den handlade om kvinnor och deras sätt att uttrycka sig som något speciellt. I Sverige etablerades språk och kön som ett självständigt forskningsfält vid en konferens i Uppsala 1976, som bar det tidstypiska namnet *Könsroller i språk*.

På 1980- och 90-talen gjordes många undersökningar utifrån andra teorier och med mera kvalitativa metoder. En förskjutning av intresset till högre språknivåer än satsnivån skedde också. Vi fick pragmatiska undersökningar av tal och samtal. Kvinnors språkbruk och språkliga praktiker sattes ofta i centrum.

Under de första decennierna betraktades språk och kön-studier à priori som feministisk forskning. Ämnet var marginaliserat, och forskarna arbetade för att skapa och bibehålla enighet. Men allteftersom disciplinen närmade sig huvudfåran tilläts olikheter och oenighet att komma upp till ytan. Ett exempel på detta är frågan om det räcker att endast räkna frekvenser av språkliga uttalsvarianter – *going* gentemot *goin'* – om man vill säga något väsentligt om språk och kön. Olikheter debatterades också inom feminismen i stort. Samtidigt tilldrog studierna sig nu forskare som varken var eller ville bli betraktade som feminister. Frågan är vad som utmärker språkvetenskap med genusperspektiv.

Vad utmärker språkvetenskap med genusperspektiv?

Den första frågan vi behöver besvara är vad som definieras som genusteoretiska studier i allmänhet. Då genusteoretiska/feministiska studier etablerades på universiteten i USA eller i Norden innebar de först ett komplement och ett nytt perspektiv på den forskning som länge haft mannen som utgångspunkt och alltings mått. Ämnet *kvinnor* blev centralt, och vi fick på 1970-talet både *kvinnolitteratur* och *kvinnohistoria* som särskilda studier inom humaniora. Att dessa studier som tog utgångspunkt i kvinnors liv och erfarenheter var feministiska betraktades som självklart.

Ett antagande som både lingvister och samhällsvetare gjorde var alltså att feminismen konstituerades av ämnet kvinnor (Cameron 1992:59). Om feminismen konstitueras av att ha kvinnor eller genus som ämne följer emellertid av detta, att inte alla ämnen kan ha ett feministiskt perspektiv, eftersom det finns många vetenskapliga discipliner för vilka ämnet *kvinnor/genus* inte är relevant. Vi kan ha kvinnohistoria men inte kvinno fysik eller kvinno fonologi. Därför kunde en stor del av språkvetenskapen inte bli föremål för feministiska studier.

Emellertid är inte ämnet allena rådande för en akademisk disciplin. Även om en viss feministisk vetenskap inte är möjlig kan en feministisk kritik av denna vetenskap förekomma. Denna fokuserar inte på den obekönade vetenskapen i sig utan på de antaganden och procedurer med vilka vetenskaplig kunskap framtages och bedöms. Dessa är mänskliga konstruktioner och påverkas därför av sociala relationer, inklusive kön. Forskaren själv sätts i centrum och dennas hållning problematiseras.

Kunskapsteori

Av ovanstående följer att kunskapsteoretiska frågor är viktiga. Camerons svar på frågan vad som utmärker språkvetenskaplig feminism är att denna skall ha en kunskapsteori som överensstämmer med feminismen. (Cameron 1992). En feministisk språkvetenskap måste vara kritisk mot det sätt på vilket lingvistisk kunskap definieras, utövas, tolkas och bedöms. Den bör påvisa och ifrågasätta hur kön kommer in. Särskilt viktigt är det att granska huvudfårans filosofi och metodik.

Här finns flera olika riktningar. *Feministisk empirism*, *feministisk ståndpunktsteori* och *feministisk postmodernism* är de tre övergripande. Den förstnämnda accepterar målet att producera objektiv och värderingsfri kunskap men erkänner också, att de etablerade modellerna för att uppnå denna kunskap inte är objektiva, eftersom de utgår från mannen. De har mannen som norm och är alltså androcentriska. Sexism bör elimineras.

Den feministiska ståndpunktsteorin betonar att forskarens egen sociala och politiska position influerar både forskningsfrågor och metodval. Detta gäller alla forskare. Men en anhängare av den feministiska ståndpunktsteorin ser denna teori som lämplig för en förtryckt grupp. En minoritets ståndpunkt har inget intresse av att upprätthålla relationer av dominans och kan därför avslöja dolda mekanismer i denna. De största områden inom språk och kön- studierna där ståndpunktsteorin gjort inbrott är de som tar avstamp i etnografisk forskning och som gäller könsbundna talstilar och diskursstrategier.

Den feministiska postmodernismen, slutligen, betonar att det finns flera olika ståndpunkter. Den har fått allt större inflytande över feministisk forskning i allmänhet under det senaste årtiondet. För språkvetenskapens del kan hävdas att den har haft inflytande genom att komplexiteten i kommunikation betonas mer och mer. Kön är ingen enkel variabel utan invävd i andra sociala kategorier. Att generalisera kön är omöjligt.

Således teoretiserar ett genusperspektiv kön som en social konstruktion. Kön är aldrig ett självklart givet begrepp. En feministisk inställning innefattar också en önskan om att bidra till social förändring.

Forskning om språk och kön

Även om man brukar anse att forskningen om språk och kön etablerades i mitten av 1970-talet, fanns verk om språk och kön i Norden mycket tidigare. Tre klassiker skall framhållas här: Otto Jespersens essä *The Woman* från 1922, Lis Jacobsens *Kvinde og Mand. En sprogstudie fra dansk middelalder* 1912 och Gustav Cederschiölds *Om kvinnospråk* från 1900.

Eftersom dansken Otto Jespersen skrev på engelska och dessutom är välkänd utomlands har han blivit mest citerad. Det är också tacksamt att skämta med hans fördomsfulla yttranden om kvinnor och språk t.ex.:

Men will certainly with great justice object that there is a danger of the language becoming languid and insipid if we are always to content ourselves with women's expressions (Jespersen 1922:247).

Vi kan se Jespersen som en tidig representant för forskare som omfattar *bristhypotesen* så som Deborah Cameron har formulerat den (1992:63). Hon har – utifrån de teorier som omfattas av kvinno- och könsforskningen i stort – delat in forskningen om språk och kön efter tre perspektiv eller hypoteser som forskaren har: *Deficit*, bristhypotesen, dvs. kvinnors språkbruk har brister och är sämre än mäns (nedan kap. 4). *Dominance*, dominanshypotesen, går ut på att mäns makt och dominans över kvinnor avspeglas i språket på flera sätt (nedan kap. 5). *Difference*, skillnadshypotesen eller särartsperspektivet, betonar att kvinnors och mäns språk skiljer sig åt eftersom kvinnor och män tillhör skilda kulturer (nedan kap. 6).

Otto Jespersen kan alltså föras till den förstnämnda skolan, då han anser att det är fel på det han kallar kvinnligt språk.

Vi kan se Lis Jacobsen som en tidig representant för *dominansperspektivet*; män dominerar kvinnor och detta syns på en rad språkliga plan. I den ovan nämnda uppsatsen studerade hon ord och uttryck för *kvinnna* och *man* i texter från medeltiden. Hon fann att kvinnor blev språkligt representerade som könsvarelser – de blev omtalade och karakteriserade utifrån en relation till en man – medan män blev karakteriserade utifrån sina relationer till samhället. Dessa förhållanden var tydligare på medeltiden än nu, men problematiken – att den semantiska asymmetrin i språket återspeglar de positioner män och kvinnor har i samhället – är fortfarande aktuell (nedan kap. 7). Hur fast den manliga hegemonin är befäst i språket visas t.ex. i lexikon. Jämför synonymer för *man*: "make" och "karlakar" med synonymer för *kvinnna*: "flicka, hustru, gumma, käring, demimond, slampa, glädjeflicka" och "argbigga" (*Ord för ord* 1977).

Gustav Cederschiöld ingår i den tradition som ser kvinnor och män som kompletterande varandra. Han kan ses som en tidig anhängare av *difference*, särartsperspektivet. Han är också präglad av sin tids föreställningar om kvinnor och män. Detta gäller både de alltför grova generaliseringar av manligt och kvinnligt och språk som han gör, och inte minst de förklaringar han ger till sina observationer. Cederschiöld visar emellertid sympati för den talspråkliga stil som han ser som typiskt kvinnligt och framhåller dess förtjänster vid sidan av den s.k. "manliga förståndsprosan":

Däremot kunna kvinnor i regeln fritagas från ett annat slag af oartikulerade ljud, som är rätt vanligt hos män. Jag menar de

stammande lätena ö-ö-ö eller u-u-u eller ä-ä-ä, med hvilka mången karl fyller mellanrummen mellan sina ord, då han tänker långsamt eller tveksamt. En kvinna tänker och talar nästan alltid så fort, att hon ej behöver sådant fyllnadsgods (1900: 12).

Cederschiöld betonar att det han kallar kvinnospråk är likvärdigt med mansspråket, och en del av hans tankegångar återfinns än i dag, t.ex. i Deborah Tannens populärvetenskapliga *You Just Don't Understand* (1990).

Vi skall återvända till de tre hypoteserna/perspektiven, men här skall påpekas att det inte är lätt att skilja dem åt, utan att de går in i varandra.

Bristhypotesen

De avvikelser från den manliga normen som konstaterats i språkbruket har alltså betraktats som brister. Som exempel kan vi nämna Robin Lakoffs bok *Language and Woman's Place*, som kom 1975. Denna bok har haft stor genomslagskraft, antagligen eftersom den är en av de första som försöker karakterisera och ge förklaringar till kvinnors språk(bruk). Detta sker emellertid i ganska svepande ordalag. Lakoff grundar sig inte på empiriskt material utan använder sin intuition och sina egna idéer om hur medelklasskvinnor använder vissa språkliga medel. Hon antar t.ex. att kvinnor är mera osäkra och artiga än män, och att detta visar sig i deras språkbruk.

Ett omdiskuterat exempel är hennes syn på *tag-questions* – påhångsfrågor i stil med *isn't it?* – som a) typiska för kvinnors språkbruk och b) uttryck för osäkerhet/försiktighet. Men det finns inget direkt orsaksförhållande mellan språk och kön. Sociolingvistikens betonar hur viktig språksituationen är. Att anta att det är typiskt för engelsktalande kvinnor att använda påhångsfrågor är ett stereotyp synsätt. Det finns situationer när män använder fler påhäng än kvinnor. *Isn't it? eller? va?* och andra uttryck för försiktighet såsom modala uttryck, *kanske, nog*, och pragmatiska uttryck, *vet du, väl*, kan användas av både kvinnor och män när talaren befinner sig i underläge. Detta har kallats *powerless language*.

Men inte heller detta räcker för att ge en tillfredställande bild av påhångsfrågor och språk och kön. *Tag-questions*, påhångsfrågor och andra pragmatiska uttryck har flera olika funktioner på en gång, och det är inte enkelt att

skilja dem åt. Det har visat sig att i asymmetriska samtal är påhångsfrågor snarare en interaktionell resurs för dem som har makt än för de maktlösa. Frekventare användning av underlättande påhäng kan vara en markör som visar på kontroll över samtalet, inte maktlöshet. Jämför "Det där var ganska dumt va", sagt av en lärare till en elev.

Vad beträffar *bristhypotesen* har den knappast några seriösa anhängare inom forskning om språk och kön i dag. Men idén att kvinnor är underlägsna män förekommer fortfarande i samhället och har ibland språkliga implikationer.

Vetenskapligt har bristhypotesen bl.a. avfärdats i språkvetenskapliga sammanhang av den norsk-danske psykolingvisten Tore Kristiansen. I en uppsats med titeln *Køn og sproglig usikkerhed* (1992) har han intresserat sig för kvinnors och mäns självuppfattning. Han har med socialpsykologiska metoder undersökt kvinnliga och manliga lärares attityder till tre olika varieteter av danska. Han diskuterar bl.a. lärarnas idéer om sitt eget och elevernas språkbruk relaterat till framgång i skolan. Kristiansen gjorde också undersökningar av flickors och pojkars rapporterade upplevelser av dialektuttal i skolan och jämförde med deras egen användning av dialekt. Hans resultat visar, att det är de manliga lärarna och de manliga eleverna som har en mera ytlig och stereotyp uppfattning av sitt språkbruk och är mera osäkra i sin språkuppfattning än de kvinnliga.

Under senare år har artighetens språkliga former undersökts i detalj. Resultat har sammanställts i *Women, Men and Politeness* (Holmes 1995). Internationell forskning påvisar att kvinnor i vissa lägen använder mera indirekta talstrategier än män. En sådan strategi kan vara uttryck för artig-

het, ett sätt att rädda ansiktet på samtalsparten. Men det är givet att detta inte alltid är fallet. En viss språklig strategi har flera funktioner samtidigt. Så kan t.ex. en fråga både vara en inlindad order och en inbjudan till svar.

De språkvetenskapliga undersökningarna är oftast noga med att ange att man inte kan generalisera vare sig ett visst språkbruk eller kön. Dock har ofta medierna och allmänheten antagit att kvinnor vanligen använder sig av en enda indirekt stil. Dessutom har man tagit för givet att denna är bristfällig och ineffektiv i arbetsliv och vid politiska sammankomster. Därigenom har man i varje fall i USA och England funnit skäl för att träna kvinnor i *self-assertiveness*, dvs. självhävdelse med hjälp av språkliga medel. Så har kurser inrättats där kvinnor fått lära sig ge order i stället för att artigt be om en tjänst! Jämför "Ge mig sockret!" gentemot "Skulle du vilja ha vänligheten att ge mig sockret?". Detta kan givetvis ha oönskade följder (Cameron 1995).

Dominanshypotesen

I dominansperspektivet förklaras ofta skillnader i språkbruk mellan könen, värderingar av standardspråk och dylikt med hjälp av maktbegreppet. Mäns makt tar sig språkliga uttryck vid interaktion eller finns nedlagd i ordbetydelser och liknande, och kvinnors språkliga beteenden måste ses i relation till detta. Mäns makt är särskilt tydlig i *offentligheten*, och de områden där språkbruk analyserats utifrån detta perspektiv är främst offentliga domäner. Vi skall därför ta upp några nordiska undersökningar från olika sådana som gjorts på senare år.

Språk och kön i skolan och på daghemmet

En offentlig institution där män språkligt visat sig dominera kvinnor är skolan. Jan Einarsson och Tor G. Hultman och andra har visat hur flickor blir missgynnade här (Einarsson & Hultman 1984). I flera länder har det visat sig att pojkar talar omkring två tredjedelar av den taltid som står till förfogande i klassrummet, flickor en tredjedel. Pojkar får fler frågor och mer uppmärksamhet. Flickorna däremot får lära sig att mycket av vad de säger är ointressant och att de helst skall vänta med att ta ordet tills de blir tillfrågade. De blir i stor utsträckning tystade.

Särskilt medelklasspojkar lär sig språklig självtillit genom att möta positiv respons på mycket av vad de säger och genom att möta acceptans när de ouppfordrat tar ordet eller avbryter. En del av pojkar från arbetarklassen, får emellertid negativ respons på egna initiativ. Det sker en delning av pojkgruppen efter klasslinjer som är tydligare än när det gäller flickorna (Pedersen 1992: 260).

Lärare som har försökt bryta detta mönster har vittnat om de svårigheter det innebär. En lärare som lyckats upprätta jämlikhet i sina klasser kände sig som om han använde 90 procent av tiden till flickorna. Pojkarna protesterar och flickorna tycker inte alltid om att få mera uppmärksamhet än vanligt utan ber läraren återgå till den gamla ordningen (Molloy 1992). Pojkarnas och flickornas beteenden är resultat av ett samspel i klassen mellan både dem själva, det motsatta könet och läraren. Att jämvikten uppfattas som rubbad när flickor/kvinnor får lika mycket taltid och uppmärksamhet som pojkar/män beror ytterst på en stereotyp uppfattning att kvinnor skall vara tysta och inte delta i offentlig verksamhet, vilken genomsyrar hela samhället.

Frågan om pojkarnas dominerande uppförande lärs in hemma eller på daghemmet i samspel med fröknarna tas upp i en undersökning som Ole Togeby gjort i Danmark (1992). Han gjorde en analys av en bandinspelad och utskrivnen trivselstund med uppläsning av sagan om Törnrosa och frågor i anslutning till denna. Han betonar vikten av att analysen sker på *språkhandlingsnivån* med hjälp av noggranna transkriptioner. Förskolläraren var nämligen övertygad om att hon behandlade pojkar och flickor lika.

När barnen skulle återberätta innehållet i sagan om Törnrosa gav hon också lika många frågor till båda könen. Men det visade sig vid analysen att flickorna aldrig fick mer än en fråga åt gången. Vid uppföljningen och preciseringen av en fråga vände sig läraren till någon annan. Pojkarna däremot fick flera frågor på rad – de återutnämndes som talare – tills fröken var nöjd. Pojkarna bekräftades alltså mer än flickorna. De fall där en elevs svar ignorerades helt gällde också flickor.

När de började på dagis hade flickorna fler exempel på spontant tal och förslag till ämnen som skulle behandlas än pojkarna. De kom alltså inte hemifrån tysta och försagda. Men de blev sådana genom att ignoreras, säger Togeby (1992: 250).

Språk och kön och politik

Andra verksamheter och offentliga institutioner som undersökts i större skala med avseende på språk och kön är politiska diskurser, anställningsintervjuer och universitetsseminarier.

Först ut i Sverige var Kerstin Thelander, som i sin avhandling *Politikerspråk i könsperspektiv* (1986) intresserade sig för riksdagsledamöternas idéer om en god talare och för deras egna framföranden i Sveriges riksdag 1978/79. Bakom hennes undersökning låg avsikten att testa idén om politikerspråk som en form av "krångelsvenska" eller "byråkrat-svenska" och som en språkstil som utvecklats av män.

Hon analyserade ordförråd och syntax. Hennes resultat visade bl.a. att de kvinnliga riksdagsledamöternas anföranden innehöll längre och mera syntaktiskt komplicerade meningar än männens. Kvinnorna hade tagit över en traditionellt manlig stil. De hade lärt sig språket i riksdagen – med råge. Att varken de själva eller någon annan uppmärksammade detta beror antagligen på att kvinnliga och manliga politiker sågs i ljuset av könsstereotyper.

Kerstin Thelanders material består av monologer från drygt 25 år tillbaka. Då var antalet kvinnliga riksdagspoli-tiker lägre än i dag. Har det större antalet kvinnliga politi-ker i riksdag och regering i Norden förändrat språkbruket där? Ämnet behandlas i en nyutgiven rapport (Gomard &

Krogstad 2001). Här jämförs hur kvinnliga och manliga politiker argumenterar i tv-debatter i Danmark, Finland, Norge och Sverige under 1990-talet. Kommunfullmäktiges tal i Århus analyseras också, bl.a. utifrån ett könsperspektiv (Gomard 1995).

Vid tiden för dessa undersökningar hade begreppet könsroll spelat ut sin roll. I stället har *doing gender* (West & Zimmerman 1987) slagit igenom i senare språkforskning. Detta begrepp visar på det dynamiska förhållande som råder vid könskonstruktionen i praktiken: kön är inte givet utan skapas och återskapas oupphörligt i interaktion. Ett nytt verb, *to gender*, har också bildats på engelska. Detta är i linje med synen på kön som en kategori som uppstår i handling; vi gör, skapar kön. Analogt med detta inför Gomard begreppet *doing politics*.

För tv-debatternas del visar resultaten att kvinnliga politiker kan dominera individuellt väl så mycket som män – de avbryter, talar länge och använder lika tuffa och dominerande stilar som sina manliga kolleger. Den gamla stereotypen att kvinnors språk skulle vara mera emotionellt och mindre argumenterande vederläggs. Kvinnorna förhandlar om sin image som kompetenta politiker vilken implicerar synlighet, auktoritet och kontroll på traditionellt sätt. Forskarna drar slutsatsen att vi numera kan tala om en stil i den politiska diskursen, som är gemensam för både kvinnliga och manliga politiker i Norden (2001:188).

Emellertid visar det sig att könsskillnader förekom på en mera subtil nivå, särskilt då det gällde samspelet mellan debatttagarna. Kvinnorna behandlades som mindre viktiga än sina manliga kolleger och inbjöds mera sällan att ta ordet. De fick lägre status genom att deras bidrag inte betraktades

som lika intressanta som männens. Den största skillnaden gällde sättet att leda debatterna. Det visade sig att manliga ledare av paneldiskussioner lärer sig med deltagare som redan innehade starka positioner, medan kvinnliga ledare gynnade dem med låg status, vilket skapade mindre hierarki. Gomard beskriver detta som en syntes mellan *doing politics* och *doing gender*.

En del manliga panelledare ignorerade kvinnliga partimedlemmar helt eller behandlade dem som opponenter. Manliga politiker ägnade sig inte så sällan åt personangrepp. Redan Kerstin Thelanders kvinnliga riksdagsledamöter angav att de hade svårt för offentlig konfrontation. Personangrepp är en strategi som ingår i *doing politics* och som också ingår i kulturellt accepterade normer för manlighet i vårt samhälle. Endast manliga politiker gjorde aggressiva försök att ta över ordet. Å andra sidan visade det sig att manliga politiker som hade en mildare framtoning inte hade någon framgång. Här har vi åter en koppling mellan *doing politics* och det sätt manlighet konstrueras på i vår samhällstyp.

Det är dock för lätt att karakterisera dessa manliga strategier som en manlig norm som kvinnorna avviker från. Det finns också statusskillnader inom grupperna. En annan variabel som interagerar med kön är nämligen hur länge man varit politiskt aktiv. Kirsten Gomard analyserar lokalpolitikens inlägg med hjälp av retoriska och pragmatiska metoder (1995). Hon får fram två stilistiska ytterpoler, en stilart som utmärks av vad hon kallar *bredd* och *performans* och en som saknar detta.

Bredd innebär att man inte bara strikt håller sig till det aktuella ämnet utan upprepar partiets argument, lägger ut texten med exempel osv. Performans innebär retoriska inslag

som kryddar framställningen: vitsar, citat, olika former för show. Dessa sätter talaren i centrum och gör sammanträdet mer underhållande. I den andra stilen uttrycker sig talaren mera rakt på sak.

Genom att kontrollera hur länge en politiker hade varit i stadsfullmäktige fann Gomard, att inte bara kön utan också antalet år som politiker hade betydelse för val av stil. I gruppen som använde den breda stilen fanns de flesta medlemmarna med lång erfarenhet som politiker. Detta är också en traditionell politisk stil. De flesta männen och en enda kvinna tillhörde denna grupp.

Vad beträffar den mera direkta stilen användes den av kvinnor som hade lång politisk erfarenhet men inte av motsvarande män. Kvinnorna hade inte anpassat sig särskilt mycket efter traditionell politisk retorik. Deras mera vardagliga raka stil var ett alternativ till denna (Gomard 1995: 145). Att den rakare stilen fått ett sådant genomslag skulle kunna bero på att kvinnorna nu utgör en ganska stor minoritet i politiken (Gomard & Krogstad 2001: 22).

Kvinnor och män och universitetsseminarier

De skillnader i jämställdhet som finns på universiteten i Norden har också undersökts från en språklig synvinkel. Sociologen Elisabeth Fürst analyserade tjänstetillsättningar av högre befattningar vid universitetet i Oslo bl.a. genom att närläsa tjänsteutlåtanden (Fürst 1988). Hon fann t.ex. att "bred forskning" betydde olika saker om man skrev om en manlig eller en kvinnlig sökande, och att *bred* var positivt laddat för mannen och negativt laddat för kvinnan.

Vidare har ett tvärvetenskapligt projekt med könsperspektiv på videoinspelade doktorandseminarier vid Uppsala

universitet nyligen avslutats. Samtalsstrategier hos seminarieledare och studenter vid olika fakulteter har undersökts (Gunnarsson 1995). På den humanistiska fakulteten är den manliga dominansen i det närmaste total. Män slåss om det prestigefyllda symboliska kapitalet, dvs. definitionen av kunskap och forskningsresultat, och de gör det i ett tävlingsinriktat aggressivt samtalsklimat, där de kvinnliga deltagarna mestadels ignoreras.

På den samhällsvetenskapliga fakulteten konstateras skillnader mellan manliga och kvinnliga seminarieledares stil, där de senare bl.a. ger mera konstruktiv kritik. Vad beträffar doktorandernas egna presentationer skiljer de sig också åt. Som exempel kan nämnas att kvinnorna gör kortare inlägg och att de gör fler rättelser i manus och ursäktar sig mera, medan männen gör längre presentationer med få ursäkter men med referenser till andra vetenskapliga verk. Gunnarsson summerar med att seminariekulturen är manligt bekönad och att detta beror på dolda traditionella värderingar (Gunnarsson 2002).

Detta perspektiv har vidareutvecklats av Kirsten Gomard som undersökt förhandlingen mellan forskarposition och kön vid en humanistisk forskarkurs i Danmark (Gomard 2001). Gomard finner att resultaten från undersökningarna av den politiska diskursen, där fler män än kvinnor hade en profilerande konkurrenspräglad stil också gäller för universitetets forskarseminarier. De manliga deltagarna förhandlar om sin forskarposition i de tävlingsformer som är tradition i akademiska sammanhang.

Kvinnorna däremot profilerar sig mycket litet. De använder sig i stället av garderingar och artighetsstrategier som öppnar för dialog och invändningar och framstår som

anspråkslösa/blygsamma. Många nedvärderar sin egen auktoritet (liksom i Uppsala ovan). Detta sätt att konstruera kvinnlighet avviker markant från den konkurrerande profilerande form som råder här. Den förväntade och utförda kvinnligheten kommer i konflikt med förhandlingen om en forskarposition. Den akademiska kommunikativa kulturen som representeras av lärarna är inte könsneutral. I stället tillgodoser den på ett subtilt sätt i högre grad de män som redan i skolan var aktiva och profilerade. För männens del finns ingen motsättning mellan sättet att konstruera manlighet och att förhandla om en forskarposition.

Anställningsintervjuer och könsskapande

Vi skall också nämna ytterligare en halvoffentlig arena där konstruktion av kön visat sig vara viktig, nämligen anställningsintervjuer. I sin avhandling analyserade Viveka Adelswärd (1988) med diskursanalytiska medel intervjuer med manliga och kvinnliga sökande till ett högstatusjobb. Hon var bl.a. intresserad av olika samtalsstrategier som användes av dem som fick arbete och av dem som misslyckades med detta. Hon fann att stereotyper om vad som passar sig för en kvinna respektive för en man (delvis) styrde bedömningen av lämplighet för den sökta platsen. Icke framgångsrika flickor ansågs tala för mycket och skratta för mycket, icke framgångsrika pojkar ansågs tala för litet och skratta för litet (Adelswärd 1992: 288). Det är könsstereotyper som ligger bakom detta resultat.

Detta perspektiv har vidareförts i en dansk doktorsavhandling om anställningsintervjuer av Jann Scheuer, *Den umulige samtale* (1998). Denna bygger på inspelningar och utskrifter av anställningsintervjuer, som analyserats i

diskursanalytisk tradition. Scheuer är intresserad av könskonstruktionen som process och den praxis som utvecklas ur relationen mellan kvinna och man. Han analyserar manlighet och kvinnlighet så som de utförs i själva diskursen, intervjuare och arbetssökande i elektronikbranschen. I anställningsintervjun behöver inte en manlig sökande åtrå makt i sig, men genom att känna igen en ritual och delta i denna får han ett försprång framför kvinnor. De senare har inga erfarenheter eller intressen i fråga om elektronik eller teknik, som gör att de kan knyta an till de manliga arbetsledare som sköter intervjuerna.

De ritualer som ligger under kommunikationen är undermedvetna för samtalsparterna. Genom att göra en noggrann språkanalys kan man komma åt dessa och få förklaring till individuellt beteende. En sådan analys blir en felande länk mellan en makrosociologisk och en mikrosociologisk nivå i forskning om social interaktion.

Scheuer sätter fokus på konstruktionen av olika former av manligt beteende och är representant för den nya *mansforskning* som under de senaste tio åren fått insteg i köns- eller genusforskningen.

Skillnadshypotesen

Den franska feminismen

På 1970- och 1980-talen sågs kvinnors värderingar och uppträdande särskilt i den privata sektorn av vissa forskare som uttryck för en särskild *kvinnokultur*. Frågan om det fanns ett speciellt kvinnospråk blev aktuell. I stället för att betona kvinnors underordning i patriarkatet intresserade man sig särskilt i Frankrike för den kvinnliga särarten, *la différence*. De franska feministerna Julia Kristeva, Luce Irigaray och Hélène Cixous gick så långt som att ifrågasätta språkvetenskapens semantiska grunder (de Saussure, se t.ex. *Kurs i allmän lingvistik*, 1970). De tänkte sig utifrån psykoanalytiska begrepp att kvinnor kunde ha ett särskilt kvinnligt skrivsätt, *l'écriture féminine* (t.ex. Cameron 1985).

Denna mycket långtgående särartsteori spreds under 1980-talet utanför Frankrike. I Sverige och övriga västvärlden övertogs emellertid diskussionen om *l'écriture féminine*, kritiken av strukturalismen och de Saussure och intresset för den franska psykoanalytiska traditionen av andra än språkvetare, främst filosofer och litteraturvetare.

Att så få språkvetare anammade denna franska tradition berodde bl.a. på att den sysslar med ett abstrakt utopiskt språk. Detta ligger långt från synen på språket som ett historiskt och socialt system med en praktisk förändringspotential, som de flesta språk och kön-forskare omfattar.

Andra utopier vid denna tid som gällde språk och kön i den anglosaxiska traditionen, var ett feministiskt amerikanskt lexikon (Kramerae & Treichler 1985), och ett nytt feministiskt språk med namnet Láadan, som konstruerades

i USA (Elgin 1983). Dessa företeelser rön dock endast marginellt intresse.

Uttalsskillnader

I sociolingvistiska studier av uttal ingår också skillnader i kvinnligt och manligt språkbruk. Vid frekvensberäkningar av en viss variant, t.ex. *going* gentemot *goin'* i engelskan, fann man t.ex. att kvinnor i vissa situationer oftare än män använde sig av standardformen som sammanfaller med skriftformen. Man beräknade frekvenser och signifikanstestadessa. Ibland gjordes glidande skalor över flera varianter. I dessa studier var emellertid inte genusperspektivet överordnat, utan *kön* betraktades som en social variabel som vilken som helst.

Undersökningar som visade att kvinnor och män använde helt olika former var sällsynta. Sådana obligatoriska former förekommer endast i kulturer där män och kvinnor lever starkt åtskilda, och där språken vanligen inte är kodifierade. Som exempel kan vi nämna ett indianspråk, där män alltid lägger *-s* till den form som används av kvinnor i vissa grammatiska kategorier (Bull 1991:46).

Det bäst dokumenterade resultatet i tidig forskning om språk och kön var att kvinnor i industrialiserade samhällen talar mera i enlighet med standardnormer än män gör. Kvinnor använder språkliga prestigeformer och är känsligare för stigmatisering än män. Detta beror antagligen på den hårda kontroll av kvinnor som gör att de utsätts för starka sanktioner, om de bryter mot allmänt accepterade normer i samhället. Språket utgör här inget undantag. Denna kontroll beror på manlig dominans, och skillnader

i uttal är en följd av denna. Det är alltså svårt att renodla skillnadsperspektivet.

Senare forskning har också påpekat att prestigeuttal endast gäller vissa kvinnor och att både språkbrukarnas ålder och sociala tillhörighet har stor betydelse för språkvalet. Dock gäller för många kvinnor att de på grund av den diskriminering de utsätts för i den västerländska offentligheten, där män samlar både reellt och symboliskt kapital, i stället samlar symboliskt kapital i privatsfären genom att konstruera och följa moraliska normer (Eckert 1993). Kvinnorna följer då också standardspråkets uttalsnormer oftare än män som har större frihet. Kvinnor är sålunda mera statusbundna än män.

Ett exempel på senare uttalsforskning med andra metoder är Inge-Lise Pedersens undersökning av förändringar av uttal av a-ljudet i Köpenhamn (Pedersen 1995). Genom att kombinera statistiska beräkningar med begreppet *livsform*, en detaljerad studie av informanternas livsstil, kan hon ge en mera detaljerad och nyanserad bild av hur olika a-ljud växt fram i köpenhamnskan. Så använder medelklasskvinnor lågprestigeformer i större utsträckning är förväntat. Detta fenomen kan förklaras med hjälp av studier av informanternas olika levnadssätt.

Kvinnlig och manlig samtalsstil

I studier av den s.k. *kvinnokulturen* försökte många forskare uppvärdera denna. I stället för att se kvinnors verksamheter som återspeglning av manlig dominans och kvinnlig underordning fokuserades och framhölls sådant som ansågs utmärkande för kvinnors subkulturella liv. Man drog fram

och uppvärderade t.ex. kvinnors oavlönade arbete i hemmet och strävade efter att göra kvinnor synliga. Kvinnokulturen fanns mest renodlat representerad i *privatsfären*. Här fanns också "kvinnospråket".

Vad avsåg man då med denna beteckning? Det har funnits stereotyper om typiskt kvinnliga respektive manliga egenskaper och typiskt kvinnligt respektive manligt uppträdande alltsedan antiken. Också kvinnors och mäns språk har ingått i dessa. Vad gäller själva språkutövandet har det funnits gott om idéer om hur kvinnors sätt att uttrycka sig skiljer sig från mäns (jfr Jespersen ovan). Det typiska kvinnliga språket har ansetts förekomma i *privatsfären*. Man har karakteriserat det som ytligt och osammanhängande, särskilt då det utövats av kvinnor i enkönade grupper. Kvinnor har allmänt betraktats som pratsamma, och deras gruppspråk har ofta benämnts skvaller. Men empiriska undersökningar har saknats.

Nu föreligger dock flera empiriska studier med genusperspektiv. Under 1980-talet lanserades idén om en kvinnlig och en manlig samtalsstil i Sverige utifrån en samtalsanalys av inspelade dialoger (Nordenstam 1987; 1990). Den kvinnliga vardagsstilen utmärktes av fler uppbackningar av den talare som hade ordet, mer sammanfallande tal, kortare repliker och snabbare ämnesväxling än den manliga. Stilen visade på mera samarbete och engagemang än den manliga motsvarigheten, där en person talade åt gången och tempot var långsamt och ibland trevande. I dialoger mellan äkta makar var emellertid mönstret mera komplicerat.

Nu har också en omfattande engelsk analys av en grupp kvinnliga vänners autentiska samtal publicerats. Språket i denna grupp har spelats in, transkriberats och analyserats

i en samtalsanalytisk tradition av Jennifer Coates (Coates 1996). Hon var själv medlem av gruppen i fråga. Detta är exempel på feministisk forskning utifrån ståndpunktsteorin, där forskaren själv ingår i det material som skall analyseras och själv är uttolkare. Hon vederlägger myten om att det som utmärker privatsamtal mellan kvinnor är att det är trivialt och oviktigt. I stället finner hon att kvinnorna har en god kompetens när det gäller att *do friendship*, konstruera vänskap. De språkliga strategier som de använder sig av är bl.a. utbyte av berättelser om egna erfarenheter. Deltagarna samarbetar för att skapa gemensamma betydelser. De talar om olika ämnen samtidigt utan att det förorsakar problem. Då en talare har ordet förekommer kommentarer och uppbackningar från aktiva lyssnare. Samtalets funktion är att upprätthålla goda sociala relationer, och talarens mål är inte att ta över ordet utan att delta tillsammans med de andra.

På svenskt material finns också en analys av inspelningar av gruppsamtal. Samtalen förs av kvinnliga respektive manliga vänner i olika åldrar och studien har ett uttalat genusperspektiv (Nordenstam 1998). Här visade sig skillnader mellan män och kvinnor redan i inspelningssituationen. Att få tag på kvinnliga grupper, som var villiga att göra en inspelning var inte svårt. Men att få tillgång till inspelningar av manliga gruppsamtal mellan vänner var värre. Två viktiga faktorer spelar in. Manliga vänner organiserar sig inte i grupper med prat som huvudsaklig sysselsättning utan ägnar sig åt andra verksamheter såsom att utöva sport eller spela spel. Dessutom vill de utöva kontroll över inspelningssituationen. Det är troligt att män och kvinnor konstruerar vänskap på olika sätt och att detta har betydelse för språkbruket.

Förutom samtalsstrategier fokuseras frågan om varför denna typ av samtal ibland benämns skvaller. Detta brukar ske i ett stereotypt utifrånperspektiv. I stället avgränsas och definieras här skvaller som en speciell talhändelse som alltid rör sig om frånvarande personer. I det aktuella materialet förekommer flest skvallerhändelser i de kvinnliga grupperna, något som bl.a. sätts i samband med det stora intresse för mänskliga relationer som utvecklas i dessa. Exempelen från kvinnogrupperna är också längre och mera ingående. Så visas på empatiska sidor i skvaller så som det utförs här. Vidare påpekas att skvaller har flera olika funktioner såsom att stärka gruppidentitet, skapa och återskapa sociala normer m.m. Inte minst framhävs skvaller som subversiv verksamhet och motstrategi mot överordnade. Kvinnor som (ofta) är diskriminerade har mera att vinna på att skvallra än män med makt. Konstruktionen av kön sätts alltså i förbindelse med olika förekomst och utförande av skvaller i materialet.

Sexism i språket

De undersökningar som vi diskuterat hittills har utförts i *språkpsykologiska*, *sociolingvistiska* eller *samtalsanalytiska* traditioner. Vi skall också ta upp några *semantiska* undersökningar med implikationer för det språkliga systemet. Som påpekats ovan är förhållandet mellan språket och verkligheten intrikat. Språket har stor betydelse i alla kulturer. Det är med hjälp av detta som betydelser och värderingar skapas och överförs till nya generationer. Det är därför viktigt att undersöka hur genus- eller könsfrågor framställs i språket. Liksom andra representativa system, t.ex. bildkonsten, ger det oss nyckeln till hur kvinnor och män placeras i en viss kultur, och det konstituerar också medel till att hålla kvinnorna på plats (Cameron 1990:12). Många studier har funnit att vårt språk är sexistiskt, dvs. världen ses från en manlig synvinkel och i enlighet med stereotypa idéer om kvinnor och män. Så har det visat sig att texter bedöms olika om de är skrivna av en man eller en kvinna (kapitlet Kön/genus som problematisk kategori).

Det är alltså viktigt att undersöka hur kvinnor och män omtalas. Hur fungerar mannen som norm? Har vi könsneutralitet i svenskan? Två områden är särskilt aktuella. Hur benämns kvinnor och män, och hur representeras de av pronomen?

Benämningar på kvinnor och män

Från mitten av 1970-talet finns amerikanska studier som visar att kvinnor och män benämns olika i talspråk och dialekter, och att ord för *kvinnor* och *män* ser olika ut i synonymlexikon. Kvinnor benämns som sexobjekt eller manlig

egendom, män som handlande agenter (Schultz 1975 m.fl.). Att många nedsättande ord för kvinnor härstammar från ord med neutral betydelse har också påpekats.

Nu föreligger en monografi om nedsättande ord för kvinnor och män i svenskan, *Den liderliga kvinnan och den omanlige mannen* (Svahn 1999). Författaren diskuterar flera hundra ord som hon samlat in dels från medeltida texter, dels från dialektuppteckningar, dels med hjälp av enkäter från unga människor i dag. Bilden av den liderliga kvinnan och den omanlige mannen framträder redan i de medeltida lagtexterna och är fortfarande aktuell. Skällsorden för liderliga kvinnor, *hora, fnask, luder* osv. är fortfarande flest i vår tid. Ofta är de rent objektifierande (jfr *T-G-brud*, 'töm-och-glöm-brud' s. 183). Sådana förekommer knappast om män. Där är i stället "fel" sexuell preferens – varianter på *bög* – en av de mest framträdande egenskaperna i gläporden. Svahn anser att sådana gamla stereotyper som hänger kvar i språket hindrar förnyelse och reproducerar och upprätthåller en ålderdomlig könskonstruktion (1999: 182). Därför är det viktigt att aktivt förändra ordbruket.

Att det inte alltid är lätt att skilja språkbruket från ord-bokens pretentioner på objektiv beskrivning av lexikondefinitioner framgår av en dansk studie med titeln *Fruentimmer – kvinde – dame* (Kunøe 1992). Denna kartlägger det semantiska fältet för kvinnobeteckningar på danska och har också ett historiskt perspektiv. Författaren påpekar att när kvinnobeteckningar används i praktiken, är det omöjligt att urskilja den neutrala betydelse som brukar anges i lexikon. Sådana ord används nämligen ofta ironiskt, och de är också färgade av avsändarens kön. Detta brukar aldrig noteras i ordböcker. I Kunøes undersökning är det män som står för

den ironiska nedsättande könsligt färgade användningen. I deras bruk har de tre orden i titeln från en neutral eller positiv betydelse gradvis glidit ner och fått alltfler negativa konnotationer (Kunøe 1992: 336).

Att attityder till och stereotyper om kvinnor och män inte bara avspeglas på ordplanet är också klart. Mycket intressant är dansken Jann Scheuers analys av konkordanser i lexikon med titeln *Hans hustru och hendes bryster* (1995). I en korpus som består av 40 miljoner ord från olika genrer från 1983–92 och som utgör underlag för pågående ord-boksarbete, har Scheuer plockat ut de sammanhang där *hans* och *hendes* förekommer och systematiserat de ord som följer pronominet.

Här följer de 16 ord som förekommer signifikant oftare efter *hans* respektive *hendes* i rangordning:

HANS	1. sønner	HENDES	1. hår
	2. brødre		2. øjne
	3. værker		3. mor
	4. mænd		4. kinder
	5. opfattelse		5. krop
	6. politiske		6. stemme
	7. død		7. forældre
	8. kolleger		8. far
	9. venner		9. ben
	10. billeder		10. ansigt
	11. eller (konj.)		11. hud
	12. parti		12. skød
	13. regering		13. veninder
	14. musik		14. lille (adj.)
	15. tilhængere		15. lær
	16. politik		16. trusser

Vid en signifikansberäkning av de vanligaste möjliga orden visar det sig att *hendes* i stor utsträckning följs av kroppsdelar

– 10 av de vanligaste 16 orden hör hit (se ovan) – medan *hans* följs av ord för andlig och offentlig verksamhet. Scheuer skriver att kvinnan framstår som en kött- och handelsvara, mannen som hegemonisk operatör.

Resultaten i detta arbete avspeglar alltså en kvinno- respektive mansbild som är ytterst stereotyp¹. Dessa förhållanden har också implikationer för ordboksarbetet. Vilket slags exempel skall användas: autentiska som visar på hur fördomar lever i oväntat hög grad eller konstruerade exempel, som ser bättre ut?

Representationsfrågan

En av de första som diskuterade frågor som rör s.k. könsneutrala substantiv i Norden var norskan Else Ryen, som gav ut en bok med titeln *Språk og kjønn* 1976. Vid denna tid ifrågasattes i kvinnorörelsens spår generaliserbarheten hos sammansättningar med *-man* och liknande. Kvinnorna skulle göras synliga genom nybildningar som *varakvinne*, norska för suppleant, *formødre*, en parallell till *forfædre*, förfäder, eller omfattas av neutrala ord som *stortingsrepresentant*. I Norden vann sedermera den senare tendensen, gamla femininändelser ströks och man har eftersträvat neutrala beteckningar. (Denna tendens är motsatt den som rått i f.d. Västtyskland, där man velat framhäva kvinnorna med nya ändelser som *Professorin*, kvinnlig professor. Det är intressant att f.d. Östtyskland däremot följde den nordiska modellen.)

För svenskans del har ämnet också belysts av Ritva Himanen i *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor*

1. För ett liknande resultat på svenskt material se Lygner 1997.

(1990). Här diskuteras frågor som rör s.k. könsneutrala substantiv och generaliserbarheten hos olika sammansättningar med *-man* m.m. Hon tar också upp frågan om *han* som generellt pronomen i svenskan. Förutom frekvensundersökningar och exempel på förekomster av ord i pressen använder hon sig av intervjuer med olika grupper och godtagbarhetstest.

Varken Himanen eller någon av de andra här nämnda forskarna i denna tradition problematiserar emellertid förhållandet mellan den asymmetriska kvinnliga semantiska representationen och dess betydelse för språkssystemet som sådant och beskrivningar av detta. En sådan problematik är emellertid aktuell i dag, särskilt i Tyskland (Hornscheidt 1998).

Hon och han

I detta sammanhang skall vi också nämna den debatt om *hon* som allmänt pronomen som varit aktuell länge. I engelskan har man konstaterat att *he* som allmänt pronomen historiskt sett är en ganska sen företeelse (Cameron 1990: 19). Numera har särskilt kvinnliga skribenter gått över från generellt *he* till *they* eller *she* (Pauwles 1998). I svenskan förekommer bl.a. *han/hon* och *hon eller han* vid sidan av *han* som generellt pronomen. Både *den* och *h-n* har föreslagits som ersättningsord (Teleman 1995).

I Norge framhåller Tove Bull att det behövs en kamp för att man skall kunna få *hun* accepterat som generellt pronomen lika väl som *han*. Till och med i ett såpass oskyldigt exempel som "Her kan ikkje studenten vete kva han skal arbeide med" är det inte självklart att man kan ersätta *han* med *ho* eller *hun*. Bull säger att denna kamp måste ses i ljuset

av frågan om språkssystemet är autonomt eller ej, eventuellt på vilken språklig nivå det skulle kunna vara autonomt. Hon påpekar också att det i botten på könsperspektivet i språkforskningen ligger djupare filosofiska frågor om förhållandet mellan språket och kunskapen och språket och tanken (Bull 1991: 43–44).

En praktisk fråga är om det egentligen spelar någon roll att försöka ändra språkbruket med denna sorts normering. De flesta språkkritiker är överens om att ingripanden i språket inte kan radera ut diskriminering av kvinnor. Däremot kan de ge kvinnorna möjlighet att använda sina erfarenheter och se nya perspektiv. Sådana språkliga handlingar kan öka medvetenheten om att språket inte är ett neutralt medium för överföring av idéer och värderingar (Pauwels 1998:92).

Sexism och dataspråk

Till sist skall nämnas ett exempel på en svensk språkvetenskaplig avhandling i denna semantiska tradition, *Det är månen att nå* (Erson 1992). Erson försöker komma åt förhållandet mellan språk, kön och kunskap bl.a. med hjälp av Wittgensteins språkfilosofi. Hon undersöker speciellt pojkar som är uppslukade av datorer. Hon konstaterar att antaganden om kön och om vad som är värdefull kunskap konstrueras parallellt i vår kultur. Hon finner att dataspråket är ett manligt språkspel, som genomsyrar och förstärker både den individuella könsidentitetens utformning och miljöns enkönighet. Centrala begrepp i detta språkspel är *logik, hierarki, makt* och *kontroll*. Ersons resultat pekar bl.a. på att en könsladdning bekräftas och befästs i dessa bärande begrepp – logik är männens område, män står över

kvinnor – på en symbolisk och ibland mycket subtil nivå.
Hon påvisar att sexism inte bara återspeglas utan också
nyskapas i språket.

Kön/genus som problematisk kategori

Genom den stora mängd undersökningar om andra språk-samhällen än den västliga världens som nu finns, vet vi att könsbegreppet, att kvinnlighet och manlighet, kan se mycket olika ut i olika kulturer och vid olika tidpunkter. Betydelsen av kön är kontext- och kulturbunden. Begreppet har också en historisk dimension.

På senare tid har – med Judith Butler (*Gender Trouble* 1990) och andra – problematiseringen av könskategori som sådan trängt in i genusforskningen i stort. I dag debatteras frågan hur vi skall förstå kön mycket livligt. Problemställningen har ändrats från ”vilken skillnad gör kön?” till ”vad är kön?”, och ”hur skapas kön?” (Thurén 2002).

Med Judith Butler och postmodernisterna blir *kropp* och *text* centrala begrepp. Kroppen ses aldrig som enbart biologi, utan den är också kultur, och dessa två, biologin och kulturen, kan inte skiljas åt. Därför är det helt följdriktigt när man i Danmark och Norge endast använder ordet *kön* och inte inför *genus*, vilket man har gjort i Sverige. I språkvetenskapen tillkommer en komplikation då *genus* som term redan är upptagen i grammatiken. Dock kan en beteckning som *genus* (tidigare ibland *gender*) behövas, eftersom det svenska *kön* också kan betyda ’könsorgan’. Användningen av en egen term *genus* kan också motiveras med att den bidrar till att medvetandegöra det problematiska i könsbegreppet i stort.

I postmoderna traditioner ser man könsbegreppet som relationsskapad mening. Begreppet får sin betydelse i kommunikation *mellan* kvinnor och män. Oftast uttrycker kvinnlighet underordning och manlighet överordning och

kontroll. Kvinnligheten och manligheten och alla andra sociala identiteter befinner sig först och främst emellan oss (Søndergaard 1994: 66). Vi har inte en statisk kvinnlighet eller manlighet, utan vi samlar upp den i kulturen och använder den bland många möjliga kulturella redskap.

Kön/genus betraktas alltså inte längre som en universell kategori utan dekonstrueras. Det finns de som relativiserar manlighet och kvinnlighet till helt flytande kategorier. Detta gäller dock endast på en hög abstraktionsnivå. I forskningstraditioner med mera pragmatisk inriktning betonas den sociala kontextens betydelse.

Kön skall inte vara slutpunkten vid förklaringar av olika språkdrags förekomst, säger Deborah Cameron (1992). Forskare som försöker förklara kön som mer än en sociolingvistisk variabel ser ett essentiellt perspektiv, där män och kvinnor endast ses som två kategorier, som alltför enkelspårigt. De flesta omfattar i stället *socialkonstruktivismen*, där kön är en kategori som skapas i en viss kontext. *Doing gender* är det centrala begreppet. Kön är produkten av sociala handlingar; det är en social organisationsprincip, inte en individuell egenskap (West & Zimmerman 1987: 129). *Kön/genus* ses som en kulturellt förmedlad och socialt strukturerad konstruktion.

Kön förhandlas fram i interaktion mellan människor i enlighet med eller i opposition mot sociala och kulturella idéer om manlighet och kvinnlighet. Sådana förhandlingar går inte att undvika, eftersom indelningen i två kön är ett strukturellt drag i den västliga världen och är invävd i alla andra skillnader. Förhandlingarna tillåter en viss flexibilitet, och om många ändrar beteende kan nytt innehåll ingå i könsbegreppet. Vi kan utöva kvinnlighet respektive

manlighet på nya sätt. Men en person måste kunna räknas som man eller kvinna inom sin egen kultur. Det går inte att uttradera tvåkönsbegreppet i vårt samhälle (Gomard & Krogstad 2001).

Att *do femininity* respektive *masculinity*, konstruera kvinnlighet och manlighet på nya sätt, är alltså komplicerat. De många fördomar som ingår i dessa begrepp är tydliga barriärer. De kommer bl.a. till synes i undersökningar av attityder till språklig variation. Så kan avsändarens biologiska kön visa sig vara viktigare än innehåll och form i en text. Ofta handlar påstådda skillnader i kvinnors och mäns språk om förväntningar på hur en viss företeelse skall se ut mer än om fakta. Att vi socialiserats in i en idé om att det är okvinnligt att svära, att kvinnor är mer emotionella än män etc. har stor betydelse för hur vi bedömer språkliga företeelser.

Att texter bedöms olika beroende på avsändaren har vi tidigare påpekat (kap. 5). Förutom att akademiska ansökningar bedöms olika beroende på avsändarens biologiska kön finns också belagt, att kvinnliga gymnasister får sämre betyg på uppsatser än de förtjänar, eftersom lärarna förväntar sig att de skall vara bättre skribenter än pojkar (Hultman 1990).

Allra tydligast framgår våra fördomar i Jan Einarssons experiment med en autentisk text, som användes i två versioner. I den ena fingerades avsändaren vara en byrådirektör Ingvar Lind, i den andra Ingvor Lind. Stora grupper av läsare fick bedöma egenskaper hos författaren till den ena eller den andra versionen. Det visade sig att Ingvar ansågs mer *trovärdig* och *intelligent* och Ingvor mer *mänsklig*, trots att det rörde sig om samma text (Einarsson & Hultman

1984: 34, 35). Här hjälper oss språket att avslöja hur fast biologiskt kön kopplas till stereotypa idéer om kvinnlighet och manlighet.

Globalisering, genusforskning och språk

Som en följd av relativism och postmodernism betonar 1990-talsdebatten alltså föränderlighet, mångfald och motsägelser. Begrepp som tidigare varit statiska, t.ex. *kultur*, *etnicitet*, *kön*, betraktas nu som processer; de är rörliga och föränderliga. Man förhandlar om eller skapar kön osv. i en viss situation. Noggranna språkanalyser kan bidra till att ge klarhet i dessa processer.

Tvaspråkighet och språkförändringar

Språk och kön har stark anknytning till aktuell samhällsforskning. Områden som för närvarande är aktuella är bl.a. forskning om *ungdomskulturer*, *minoriteter*, *mansforskning*. Nu har genusforskning med språkperspektiv innanför områden som globalisering och därmed sammanhängande frågor om *migration*, *tvaspråkighet* och *språkbyten* börjat dyka upp. Vilken betydelse har kön/genus för språkförändringar och språkbyten? Kön konstrueras samtidigt som identitet och inte minst ålder. Hur skapas kön i det mångkulturella samhället, och vilken betydelse har detta för språkbruket?

Beträffande språkbyten har man i äldre forskning funnit att kvinnor troligare bibehåller sitt modersmål vid migration än män (Pauwels 1995: 24). Denna bild kompliceras numera. Man betonar sambandet mellan tvaspråkiga kvinnors och mäns både språkliga och kommunikativa praxis, könskonstruktion och andra sociokulturella konstruktioner.

Vi har ett par nordiska undersökningar från senare år som gäller tvaspråkighet och kön. Kvinnors och mäns anpassning till övernormer, bruk av kodväxling och språkbyten diskuteras. Marjut Aikio har undersökt hur samiskan

ersatts med finska i norra Finland (1992). Genom att ta hänsyn till historiska förhållanden i olika generationer har hon belyst komplikationerna i språkbytet och kvinnornas centrala roll vid övergången till finskan. Tove Bull har undersökt samer i Nordnorge utifrån en liknande problematik (1996). Något enkelt samband mellan kvinnor och män och språkförändringar kan inte konstateras, utan situationen för språkanvändningen liksom vinsten av ett eventuellt språkbyte måste studeras.

Ungdomsspråk och kön

Under det senaste årtiondet har ungdomsforskning blivit aktuell. *Ålder* har blivit en viktig sociolingvistisk variabel. Ibland är ungdomar föregångare vid språkförändring. En sociolingvistisk studie av nutida förändring i svenskt uttal fokuserar delvis på hur ungdomars regionala/sociala identitet samspelar med kön på ett ganska intrikat sätt (Kotsinas 1992). Undersökningen gällde olika varianter av fem långa vokaler och sje-ljudet i Stockholm. Vissa prestigeuttal, såsom långt i och y följt av surrande j, var vanligast i den region som har hög status, och där var de något vanligare hos flickor än hos pojkar. Emellertid använde flickorna också oftare än pojkar icke-standardvarianter såsom mycket öppna ö-ljud, och följde alltså inte normen. Något enkelt mönster kunde inte skönjas.

Internationellt har intressanta språkliga innovationer nu påträffats i mångkulturella storstadsmiljöer såsom London (Hewett 1986; Rampton 1995). Här ligger emellertid fokus på pojkar. I en svensk studie av ungdomar med utländsk bakgrund på gymnasieskolan togs flickorna och deras umgängesformer som utgångspunkt (Nordenstam & Wallin

2002). Här konstaterades bl.a. ett samband mellan en identitetskonstruktion som en av tre kategorier: osynlig, *kicker*, eller ”integrerad”, och svensk kommunikativ kompetens. Vid en jämförelse med pojkar framkom stora skillnader. Många av pojkarna hade oväntat god kommunikativ och språklig kompetens, något som bl.a. tillskrevs deras större rörlighet i det svenska samhället. Deras större frihet tillät dem att växla mellan olika identiteter, vilket bl.a. också befrämjade deras tillgång till svenska språket i olika former.

Call center

Den pågående globaliseringen ger ytterligare perspektiv på genusforskningen. Det är mycket intressant att kvinnornas situation som anställda vid s.k. *call centres* i England, dvs. informationscentraler dit allmänheten ringer (Cameron 2001), har vissa likheter med hur unga kvinnor i Malaysia exploateras i transnationella tillverkningsföretag (Thurén 2002: 30,31). Eftersom den förstnämnda är en aktuell brett upplagd sociolingvistisk studie skall jag redogöra för den i detalj.

Deborah Cameron, sätter först sin undersökning i samband med den *bristhypotes* som hon formulerat tidigare. Hon konstaterar att de kurser i språklig självhävdelse som varit så vanliga i början av 1990-talet nu är på väg att dö ut. Fokus har ändrats under senare år, och det är nu mannen som anses ha brister när det gäller att uttrycka sig. I en broschyr från brittiska Telecom till 2 miljoner hushåll om bättre samtalskonst står t.ex. följande att läsa:

As a rule women are more comfortable with talking about their real selves than men. Women also live longer than men. This may not be a coincidence (Cameron 2001:2).

Den förändring som ägt rum har med globaliseringen och ändrade samhällsförhållanden att göra. Cameron intresserar sig för det moderna västerländska samhället och för servicearbetet där. I England har industriarbetet marginaliserats, och två tredjedelar av den yrkesarbetande befolkningen är anställda i servicesektorn. Detta förhållande har både en genusdimension och en språklig dimension. Industrierbetarna var huvudsakligen män, servicearbetarna är vanligen kvinnor. Att kvinnor är önskvärda beror delvis på att det är de som kan tänkas ställa upp på s.k. flexibla jobb (osäkra lågbetalda deltidssarbeten).

Den språkliga sidan av detta innebär att kvinnor anses ha bättre förutsättningar och kommunikativ förmåga för denna typ av arbete. Ledningen söker aktivt människor som kan småprata med folk, samspela och skapa goda relationer, sådant som kvinnor anses vara bra på av naturen. Kvinnor anses också ha en högre toleranströskel än män. För ett tiotal år sedan ansågs kvinnors talstilar passa bäst för deras roll i hemmet och vara olämpliga för annat arbete. Nu används samma idéer om en kvinnlig samtalsstil av dem som vill anställa kvinnor att arbeta för dem.

Cameron påpekar vidare att trots det faktum att kvinnor anses ha en naturlig fallenhet för kundservice, får de inte följa denna "instinkt" när de talar med kunderna. I stället tvingas de följa mycket noggranna instruktioner som gäller både vad de skall säga och hur. Så skall de le medan de talar i telefonen (!), använda varierad intonation för att skapa en vänlig entusiastisk attityd, producera uppmuntrande uppbackningar och ställa öppna frågor för att antyda ett personligt intresse för kunden. I stället för att be om ursäkt skall man säga saker som "I know how annoying it is when

that happens” med deltagande och sympatisk röst. Dessa strategier associeras vanligen med kvinnligt beteende.

De anställda rekommenderas inte bara att använda den stil som föredras i dessa *call centres* utan påtvingas den. De får standardformulär som skall följas och de övervakas av inspektorer och t.o.m. av ”mystiska kunder” som rapporterar deras uppförande till chefen.

De anställda har en svår arbetssituation, byter ofta arbete eller blir ”utbrända”. Cameron frågar varför det är så stressigt att tala i telefon hela dagen. Hon räknar upp tre faktorer: tidspressen, den ständiga övervakningen och det emotionella arbete som de anställda tvingas utföra genom att de måste styra både sina egna och andras känslor.

De språkliga tricks som rekommenderas i serviceyrken är avsedda att imitera den språkliga intimitet som förekommer i sammanhang där deltagarna känner varandra och bryr sig om varandra. Cameron kallar detta *syntetisk personalisering* (2001:11). Denna företeelse kompenserar för en verklighet i vilken servicemöten blir alltmer opersonliga. Standardiseringen åstadkommer två saker som är önskvärda i det västerländska samhället: effektivitet och förutsägbarhet. Syntetisk personalisering skall hjälpa arbetsgivarna att uppnå sina effektivitetsmål medan kunderna känner sig personligt omhändertagna. I den västerländska världen har intimitet blivit alltmera sällsynt och utvecklats till en handelsvara. Om vi får för lite hemma kan vi få åtminstone något som liknar den genom att konsumera produkter och service.

Denna utveckling har sociolingvistiska implikationer. Den har nämligen följder för distributionen av *kommunikativa stilar* över sociala kontexter. Under 1980- och tidigt 1990-tal fick yrkeskvinnor ofta rådet att använda sig av

kodbyte vid offentliga framträdanden. Deras vanliga sätt att tala passade för privatsfären, men om de skulle bli tagna på allvar i politiska sammanhang skulle de använda flera drag från den mera opersonliga auktoritativa stil som deras manliga kolleger använde sig av. Med den nya tonvikten på personalisering av offentliga möten blir dessa råd överflödiga.

Att uttrycka känslor har blivit på modet inte bara i servicesammanhang utan också i skolor, där man lär ut *emotional literacy*. Och i affärsvärlden tränas direktörerna i emotionell intelligens. Cameron påpekar emellertid att det nya värde som tilläggs intimitet och känslor i offentligheten inte är detsamma som att kvinnor värderas i det offentliga livet. Det är mera frågan om att värdera saker som kvinnor tidigare stått för såsom känslor och omvårdnad. Hon ser detta som ett skäl att inte se personaliseringen av det offentliga livet som särskilt gynnsam för relationerna mellan könen.

Det är viktigt att framhålla att i politiska sammanhang behövs en annan språklig träning än att skapa samstämmighet, visa sympati och ge mottagaren stöd i samtal. I sådana behöver man kunna argumentera klart och kunna uttrycka avvikande åsikter. Att dessa mera retoriska språkfärdigheter värderas och lärs ut är viktigt, inte minst för jämställdheten.

I detta exempel sätts språkundersökningen in i ett politiskt och socialt sammanhang. Fördomar och konsekvenser av dessa avslöjas med hjälp av språkanalys. Här uttrycks också solidaritet med den förtryckta/diskriminerade minoritet som undersöks. Dessa drag utmärker god feministisk språkforskning såsom Cameron själv definierar den.

Forskning och framtid

Deborah Camerons undersökning av *call centers* har fått avsluta denna översikt, eftersom den pekar framåt genom att definiera nya arbetsområden för utforskningen av språk och kön. Hittills har undersökningar med genusperspektiv funnits inom semantik, sociolingvistik, språkpsykologi och diskursanalys. Som i annan språkbruksforskning dominerar numera diskursanalysen. Emellertid har på senare tid genusperspektiv lagts på nya ämnesområden som ungdomsforskning, mansforskning och migrationsforskning. Här kan språkforskning få en central roll.

På 2000-talet är inte längre undersökningar av könets betydelse för språklig variation särskilt talrika. Tidigare fanns en tendens att se språkliga skillnader som reflektion av talarnas olika kön, och därmed utgick man implicit från kön som en naturgiven kategori. Nu är emellertid socialkonstruktivismen dominerande inom forskningen om språk och kön. Man studerar samspelet mellan språk och kön i interaktion. Som påpekats tidigare behandlas kön inte gärna som en oberoende variabel utan som ett flerdimensionellt och dynamiskt begrepp som får sin betydelse i en viss kontext. Den pågående förhandlingen om kön och andra sociala identiteter betonas. Kön ses som ett relativt begrepp, vilket ger utrymme för förändring. *Doing gender* är för närvarande det bästa uttrycket för denna tradition.

Vad beträffar forskningen om språk och kön i Norden internationellt, har den nyligen karakteriserats som frodig och självständig gentemot internationella förebilder. Den anses stå stark och ligga väl i tiden. (Pedersen 2002).

Att läsa vidare

Internationella översikter och antologier
(från senare år)

Baron, Bettina & Kothoff, Helga. 2002. *Gender in Interaction. Perspectives on femininity and masculinity in ethnography and discourse*. Amsterdam: Benjamins.

Cameron, Deborah. 1985. *Feminism and Linguistic Theory*. London: Macmillan.

Cameron, Deborah (ed). 1992. *The Feminist Critique of Language*. London & New York: Routledge.

Coates, Jennifer. 1986. *Women, Men and Language. A sociolinguistic account of sex differences in language*. London & New York: Longman.

Coates, Jennifer. 1996. *Women Talk*. London & New York: Blackwell.

Crawford, Mary. 1995. *Talking Difference. On Gender and Language*. London: Sage.

Holmes, Janet. 1995. *Women, Men and Politeness*. Oxford University Press.

Pauwels, Anne. 1998. *Women Changing Language*. Longman.

Tannen, Deborah. 1994 . *Gender and Discourse*. Oxford University Press.

Tannen, Deborah (ed). 1993. *Gender and Conversational Interaction*. Oxford University Press.

Johnson, Sally & Meinhof, Ulrike Hanna (eds). 1997. *Language and Masculinity*. Blackwell.

Nordiska konferensrapporter och tidskrifter med språk och kön som tema

Gunnarsson, Britt-Louise & Liberg, Caroline (utg). 1992. *Språk, språkbruk och kön*. Uppsala.

Broch, Ingvild, Bull, Tove & Swan, Toril (eds).1995. *Proceedings of the 2nd Nordic conference of language and gender*. Nordlyd 23. Tromsø.

Pederson, Inge Lise & Scheuer, Jann (red). 1998. *Sprog, køn – og kommunikation*. København: C.A. Reitzels forlag.

Nordenstam, Kerstin & Norén, Kerstin (utg). 2001. *Språk, kön och kultur*. Institutionen för svenska språket. Göteborgs universitet.

Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr 1. 1990.

Feministiskt Perspektiv nr 4. 1997.

Referenser

- Adelswärd, Viveka. 1988. *Styles of Success. On impression management as collaborative action in job interviews*. Tema K. Universitetet i Linköping.
- Adelswärd, Viveka. 1992. Kvinnligt och manligt i anställningsintervjuer. I B-L. Gunnarsson & C. Liberg (red). *Språk, språkbruk och kön*. S. 281–293.
- Aikio, Marjut. 1992. Are women innovators in the shift to a second language? A case study of Reindeer Sámi women and men. *International Journal of the Sociology of Language* 94. S. 43–62.
- Bull, Tove. 1991. Kjønnsperspektiv i språkforskning. *Alberte* Nr 2. Institutt for språk og litteratur. Universitetet i Tromsø.
- Bull, Tove. 1996. Språkskifte hos kvinner og menn i en nordnorsk fjordsamebygd. E. H. Jahr & O. Skare (red). *Nordnorske dialektar*. S. 175–79.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London & New York: Routledge.
- Cameron, Deborah (ed) 1990. *The Feminist Critique of Language*. London & New York: Routledge.
- Cameron, Deborah. 1985. *Feminism and Linguistic Theory*. London: Macmillan.
- Cameron, Deborah. 1992. What makes a linguistics feminist? I B-L. Gunnarsson & C. Liberg. *Språk, språkbruk och kön*. Uppsala. S. 55–69.

- Cameron, Deborah. 2001. Language, Gender & Globalisation. I K. Nordenstam & K. Norén (utg). *Språk, kön och kultur*. S. 1–17.
- Cederschiöld, Gustav. 1900. *Kvinnospråk och andra ämnen*. S. 1–30.
- Coates, Jennifer. 1996. *Women Talk*. London & New York: Blackwell.
- Einarsson, Jan & Hultman, Tor. 1984. *Godmorgon pojkar och flickor. Om språk och kön i skolan*. Stockholm.
- Elgin, Suzette. 1983. *A First Dictionary of Láadan*. Hunstville, Arkansas.
- Erson, Eva. 1992. *Det är månen att nå*. Institutionen för nordiska språk. Umeå universitet.
- Fürst, Elisabeth 1988. *Kvinner i Akademia. Inntrengere i en mannskultur*. Oslo: Sekretariat for kvinneforskning, NAVF.
- Gomard, Kirsten & Krogstad, Anne (eds). 2001. *Instead of the ideal debate. Doing politics and doing gender in Nordic political campaign discourse*. Aarhus University Press.
- Gomard, Kirsten 2001. Akademisk takt og tone på et humanistisk forskerkursus. I K. Nordenstam & K. Norén (utg). *Språk, kön och kultur*. S. 114–123.
- Gomard, Kirsten. 1995. Sprog og køn i lokalpolitik. I. Broch, T. Bull & T. Swan (eds). *Proceedings of the 2nd Nordic conference of language and gender*. S. 135–146.

Gunnarsson, Britt-Louise. 2002. Academic women in the male university field. Communicative practices at postgraduate seminars. In B. Baron & H. Kotthoff (eds), *Gender in Interaction*. Benjamins. S. 247–281.

Gunnarsson, Britt-Louise. 1995. Academic leadership and gender: the case of the seminar chair. I. Broch, T. Bull & T. Swan (eds), *Proceedings of the 2nd Nordic conference of language and gender*. S.174–193.

Hewett, Roger. 1986. *White Talk, Black Talk*. Cambridge University Press.

Himanen, Ritva. 1990. *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor*. Ord och stil 21. Uppsala.

Homes, Janet. 1995. *Women, Men and Politeness*. Longman.

Hornscheidt, Antje. 1998. On the Limits of Language Planning: a Comparison of Swedish and German Language Change. I I. L. Pedersen & J. Scheuer (red), *Sprog, køn – og kommunikation* S. 95–112.

Hultman, Tor. 1990. Språk och kön i skolan. *Kvinnvetenskaplig tidskrift* nr 1: S. 19–29.

Jacobsen, Lis. 1912. *Kvinde og mand. En sprogstudie fra dansk middelalder*. København.

Jesperen, Otto. 1922 & 1949. *Language its Nature, Development and Origin*. London.

Kotsinas, Ulla-Britt. 1992. Sex differences in young people's language in Stockholm. I B.-L. Gunnarsson & C. Liberg (red). *Språk, språkbruk och kön*. S. 209–220.

- Kramerae, Cheris, & Treichler, Paula. 1985. *A Feminist Dictionary*. London: Pandora Press.
- Kristiansen, Tore. 1992. Køn og sproglig usikkerhed. I B-L. Gunnarsson & C. Liberg (red). *Språk, språkbruk och kön*. S. 97–108.
- Kunøe, Mette. 1992. Fruentimmer – kvinde – dame. *Proceedings of the Seventh International Conference of Nordic and General Linguistics*. Torshavn. S. 327–337.
- Lakoff, Robin. 1975. *Language and Woman's Place*. Harper & Row.
- Lygner, Joakim. 1997. *Hennes kropp i hans värld*. Institutionen för svenska språket. C-uppsats.
- Molloy, Gunilla. 1992. *Godmorgon fröken: ett samtal om makt, kön och lärarprofessionalism*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Nordenstam, Kerstin. 1987. Kvinnlig och manlig samtalsstil. *Färsk forsk* nr 11. Institutionen för nordiska språk. Göteborg.
- Nordenstam, Kerstin. 1990. Hur talar kvinnor och män till vardags? *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 1. 1990. S. 32–42.
- Nordenstam, Kerstin. 1998. *Skvaller. Om samtalsstrategier hos kvinnor och män*. Ord och stil 29. Uppsala.
- Nordenstam, Kerstin & Wallin, Ingrid. 2002. *Osynliga flickor – synliga pojkar. Om ungdomar med svenska som andraspråk*. Studentlitteratur.
- Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck*. 1977. Stockholm: P.A. Nordstedt & Söners förlag.

- Pauwels, Anne. 1998. *Women Changing Language*. Longman.
- Pedersen, Inge Lise. 1992. Kvindeligt og/eller offentligt sprog? I B-L. Gunnarsson & C. Liberg (red). *Språk, språkbruk och kön*. S. 253–271.
- Pedersen, Inge Lise. 1995. Kvindeliv og kvindesprog, som ung pige, hustru og moder, arbejdskamerat og erhvervs-moster. I Broch, Ingvild, Bull, Tove & Swan, Toril (eds). 1995. *Proceedings of the 2nd Nordic conference of language and gender*. S. 101–112.
- Pedersen Inge Lise. 2002. Kön och språk i interaktion. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*. 2–3. S.146–159.
- Rampton, Ben. 1995. *Crossing: Language and Ethnicity Among Adolescents*. Longman.
- Ryen, Else (red). 1976. *Språk og kjønn*. Oslo: Novus.
- de Saussure, Ferdinand. 1970 (svensk översättning). *Kurs i allmän lingvistik*. Staffanstorps: Bo Cavefors bokförlag.
- Scheuer, Jann. 1995. Hans hustru og hendes bryster. E. V. Larsen & M. Kunøe (red). *5 Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus universitet. S. 246–257.
- Scheuer, Jann. 1998. *Den umulige samtale – sprog, køn og makt i jobsamtaler*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Svahn, Margareta. 1999. *Den liderliga kvinnan och den omanlige mannen. Skällsord, stereotyper och könskonstruktioner*. Carlssons.
- Søndergaard, Dorte Marie. 1994. Køn i formiddling-sproces mellem kultur og individ. Nogle analytiske greb. *Psyke & Logos* 15 : 47–68.

- Tannen, Deborah. 1990. *You Just Don't Understand. Women and men in conversation*. New York: Ballantine.
- Teleman, Ulf. 1995. Han hon eller vem som helst. *Språkvård*. 1. S. 3–9.
- Thelander, Kerstin. 1986. *Politikerspråk i könsperspektiv*. Ord och stil 17. Uppsala.
- Thurén, Britt-Marie. 2002. *Genusforskning inom socialantropologin*. Stockholm: Högskoleverket.
- Togeby, Olle. 1992. Indøvelse i mindreværd. Om sproglig interaktion i børnehaven. I B-L. Gunnarsson & C. Liberg (red). *Språk, språkbruk och kön*. S. 241–252.
- West, Candice & Zimmerman, Don. 1987. Doing gender. *Gender and Society* 1(2). S. 125–151.

Tack till universitetslektor Aina Lundqvist och docent Margareta Svahn för värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Tidigare utgivet i samma serie

Genusforskning inom juridiken

av fil. dr Eva-Maria Svensson

Genusforskning inom arkeologin

av fil. dr Elisabeth Arwill Nordbladh

Genusforskning inom teknikvetenskapen

av professor Lena Trojer

Genusforskning inom socialantropologin

av professor Britt-Marie Thurén

Genusforskning inom kulturgeografien

av professor Gunnel Forsberg

Genusforskning inom psykologin

av docent Ewa Magnusson

För innehållet i skrifterna svarar de enskilda författarna.

Högskoleverket är en central myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

i samarbete med

